

СИНТЕЗ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Проаналізовано невербальні засоби, описано їх особливості та функціонування. Простежено взаємозв'язок та взаємозалежність вербальних і невербальних засобів. Виявлено особливості вербальних і невербальних компонентів комунікації як складників різних знакових систем. Звернуто увагу на те, що характерною ознакою сучасної англomовної писемної комунікації є симбіоз неоднорідних семіотичних ресурсів, які належать до кількох знакових систем. Проаналізовано графічну гру як складову графічної лінгвістики. Звернуто увагу на категорійно-поняттєвий апарат, який стосується графічної гри. Окреслено ключові засоби та прийоми графічної гри, що становлять значну частину її спектру. Охарактеризовано низку термінів, які складають основу термінологічно апарату сучасної графічної лінгвістики. Здійснено диференціацію невербальних засобів на основі низки спільних ознак. Виділено кілька окремих груп невербальних засобів, які є невід'ємними складниками графічної лінгвістики. Запропоновано перспективні напрями подальших розвідок із урахуванням останніх тенденцій соціуму, спрямованих на задоволення його комунікативних потреб.

Ключові слова: вербальні засоби, невербальні засоби, термін, графічна гра, паралінгвальні компоненти, графічна лінгвістика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Інтенсивність усебічної глобалізації відображається на процесах та явищах, які, на перший погляд, стійкі та не піддаються модифікаціям. Сучасна англійська мова зазнає нечуваних модифікацій фактично на усіх рівнях. Це викликає неабиякі занепокоєння серед її носіїв та осіб, які задовольняють свої комунікативні потреби, ведучи приватний та офіційно-діловий діалог.

Вочевидь, що «винуватцем» усіх змін, і позитивних, і негативних, вважають Інтернет, який нині слугує основним каналом інформаційного обміну. Саме завдяки йому, у системі сучасної англійської мови відбуваються значні трансформаційні процеси, результати та наслідки яких легко прогнозовані.

Сучасне комунікативне середовище сприяє трансформації традиційних уявлень про комунікативний акт та засоби, які беруть безпосередню участь у його реалізації [7]. Як результат, на мовознавчій арені з'являються нові розвідки, в рамках яких вивчають комбіновані вербально-невербальні комплекси. Крім того, виникає закономірна потреба у поліаспектному розгляді низки питань, які є предметом аналізу кількох галузей знань, котрі, через певні обставини перебували на периферії. Невербальні засоби розглядають у межах графічної лінгвістики, лінгвістики тексту, медіа-лінгвістики, візуальної лінгвістики, паралінгвістики та мультимодальної лінгвістики.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Взаємозв'язок та взаємозалежність вербальних та невербальних засобів розглянуто у роботах Л. П. Амірі [5], О. Є. Анісімової [1], Т. О. Анохіної [2], Є. В. Дзяковича [3], О. А. Єліної [4], С. В. Ільєсової [5], D. Crystal [10] та ін. Однак нині залишається низка відкритих питань, що й пояснює **актуальність** обраної проблематики.

Мета роботи полягає в аналізі невербальних засобів, що функціонують у сучасному англomовному комунікативному просторі та зумовлюють потребу в розв'язанні таких **завдань**: окреслити специфіку невербальних засобів та основні підходи до їх дослідження; виокремити групи невербальних засобів на основі спільних ознак; охарактеризувати поняття *графічна гра* як складника термінологічно апарату графічної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У цій розвідці звернемо увагу виключно на ті засоби, які є невід'ємними складниками писемних інформаційних блоків. О. А. Єліна виділяє такі групи параграфемних елементів: синграфеміку, супраграфеміку, параграфеміку та топографеміку. Синграфеміка – це механізми пунктуаційного варіювання. Супраграфеміка – це механізми шрифтового

варіювання. Виокремлюють два способи шрифтового варіювання: 1) зміна кольору та розміру літер; 2) зміна кольору, розміру та кеглю. Топографеміка – це механізм варіювання площини та просторового розміщення тексту [4].

О. А. Єліна зазначає, що, зазвичай, ці можливості (синграфеміку, параграфеміку та топографеміку) використовують не ізольовано, а у поєднанні зі шрифтовим варіюванням. Дослідниця зауважує, що до засобів параграфеміки відносять також графічні спотворення (перекручування, викривлення). Виокремлюють дві групи таких прийомів: графічні виділення, які створюють можливість подвійного прочитання фрази чи тексту, та зумисні орфографічні помилки, які надають повідомленню додаткових смислів.

На думку Є. В. Дзяковича, «до параграфемних елементів у друкованому тексті належать особливості шрифтового варіювання, надстрочкові та підстрочкові знаки, «зірочки», крапки, та інші способи рубрикації тексту, а у широкому розумінні тексту – математичні знаки, букви інших алфавітів і, звичайно ж, знаки пунктуації» [3, 121].

Т. О. Анохіна вважає, що до засобів параграфеміки належить «капіталізація, декапіталізація, курсив, незвичайне написання, абзац, іконічний набір» [2, 73]. О. Є. Анісімова до паралінгвістичних засобів зараховує «графічну сегментацію тексту і його розміщення на папері, довжину рядка, пробіли, шрифт, колір, курсив, розбивку (сторінки), стягнення, лінійні підкреслення та окреслення, типографічні знаки, графічні символи, цифри, допоміжні знаки (наприклад: §, №, %), засоби іконічної мови (малюнок, фотографія, карикатура, таблиця, схема), незвичне написання слів і розміщення знаків пунктуації, формат паперу, ширину полів, а також інші засоби, набір яких не є чітко фіксованим і може варіюватися залежно від типу конкретного тексту» [1, 7].

До параграфемних елементів у друкованому тексті, крім наведених вище, також відносять рядкові й підрядкові значки, математичні знаки, фізичні та грошові символи, знаки інших алфавітів, розділові знаки. Зважаючи на окреслені підходи учених зазначимо, що спектр паралінгвальних засобів досить об'ємний. Усі вони – важливі складники тексту, що виконують низку функцій. У багатьох випадках їх використання виходить за межі ustalених норм і правил, що, відповідно, створює ефект графічної гри. Т. van Leewen зазначає, що параграфемні засоби – важлива та невід'ємна композиційна частина тексту. Вони дозволяють ідентифікувати додаткове значення [11]. Відповідно до цього змінюється їх призначення та функціональне навантаження.

Беручи до уваги полівекторність підходів, що домінує в роботах сучасних дослідників, зауважимо, що нині досить гостро постає проблема уніфікації та інвентаризації паралінгвальних засобів. Вважаємо доцільним виокремити кілька окремих груп семіотичних ресурсів [9], у які ми об'єднали на основі спільних ознак виявлені невербальні графічні засоби: *сегментація тексту та інші графічні ефекти; шрифт та колір; непіктографічні та нефотографічні текстові елементи; іконічні мовні елементи (зображення); інші невербальні засоби*. Проаналізуємо й обґрунтуємо специфіку кожного з означених типів докладніше.

Групу, котру ми пропонуємо номінувати *сегментація тексту та інші графічні ефекти*, складають: розміщення тексту на сторінці, міжрядковий інтервал, орієнтація сторінки, поля, ширина тексту, позиціонування тексту (вертикальне, горизонтальне, діагональне, ситуативне (довільне)), виправлення, підкреслення, вставки, закреслення, виділення, зумисне злиття текстових компонентів без необхідної проміжної відстані).

До групи *шрифт та колір* належать шрифтові та кольорові варіації (написання курсивом, капіталізація, напівжирне виділення (повна або часткова акцентуація), незвичайне написання слів, одночасне використання кількох гарнітур та розмірів шрифту).

До наступної групи (*непіктографічні та нефотографічні текстові елементи*) входять знаки пунктуації (крапка, кома, крапка з комою, знак оклику, знак питання, двокрапка, тире, одиничні та подвійні лапки, дужки (круглі і квадратні), тире, апостроф, дефіс, діакритичні знаки (акут, циркумфлекс, гравіс, знак наголосу, макрон, тильда та ін.), типографічні та інші

допоміжні знаки; цифри (числа), математичні символи, абрєвіатури, які складаються виключно з невербальних одиниць чи поєднують у собі і вербальні, і невербальні складники одночасно. Зауважимо, що розділові знаки, на які ми звертаємо увагу в цій категорії, не тільки виконують свою первинну функцію, а й здебільшого виступають в зовсім іншій ролі, яка цілком відмінна від загальноприйнятих стандартів і норм.

Ще одну групу (*іконічні мовні елементи (зображення)*) складають різнотипні та різножанрові ілюстрації (натюрморти, пейзажі, картини, будь-які малюнки, створені олівцем, фарбами або за допомогою прикладних комп'ютерних програм); карикатури, комікси та інші нефотографічні ілюстрації; піктограми (знакові, абстрактні, логотипні) логотипи та емблеми, карти, фотографії, смайли.

Остання група, яку ми номінували *інші невербальні засоби* містить таблиці, діаграми (стовпчасті, кругові), графіки й схеми.

Звернемо увагу й на одне із ключових понять, котре має безпосередній стосунок до кількох із окреслених вище груп. Ідеться про графічну гру [6; 11]. С. В. Ільєсова та Л. П. Амірі під графічною грою розуміють маніпулювання засобами графіки, до яких відносять літери та знаки пунктуації [5, 56]. Для сучасної англійської мови характерними є кілька процесів, що у сукупності становлять графічну гру, притаманну саме англійській мові. Це шрифтова гра (капіталізація, злиття), гра з антропонімами, топонімами, гра з назвами й абрєвіатурами. Для англійської мови типовим є виділення першої літери відмінним кольором та шрифтом та значне збільшення її розміру в порівнянні з усім текстом. Капіталізація характерна й для одного слова у заголовку, яке може мати відмінний кегль на фоні інших слів. Такий тип капіталізації можна іменувати суцільним.

В англійській мові чітко прослідковується тенденція виділяти певні частини слова іншим, відмінним шрифтом чи кольором або принаймні кеглем. Проведений аналіз засвідчує те, що шрифт має й лінгвістичну цінність. Нині це просто технічний, друкарський засіб, який слугує «оболонкою» для оформлення усного мовлення у відповідне висловлювання. Це ефективний засіб маніпуляції цільовою аудиторією.

Серед інших прийомів виокремимо такі: дефіксація, квотація, паренсезиз, злиття, виправлення, вставки. 3-поміж перерахованих вище типів для англійської мови типові лише деякі: дефіксація, квотація, паренсезиз та злиття. Беручи до уваги графічну гру, дефіксація – це атипове використання дефісу, поділ слова на кілька складів, або інші варіанти його залучення, які виходять за межі звичних.

Процес квотації (гра з лапками) полягає у варіюванні лапками (їхніми розмірами та формою), що, відповідно, трансформує їх первинні функції. Для англійської мови характерними є такі типи квотації: двоелементна подвійна квотація (традиційне використання подвійних лапок), одноелементна подвійна квотація (відкриття або закриття подвійних лапок), двоелементна одинична квотація (використання одиничних лапок (закриття і відкриття)) та одноелементна одинична квотація (використання одного з елементів одиничних лапок). Крім того, окремим типом може бути використання одиничних або подвійних лапок, які розміщені поблизу, але не поруч із реченням або висловлюванням, і які є його невід'ємною частиною. Паренсезиз (гра з дужками) є типовим для рекламних текстів, однак цей процес не надто поширений.

Перелік термінологічного апарату графічної лінгвістики має збільшитися завдяки входженню до його спектра таких нових термінів, як «графон» «графема», «інфографіка», «графодериват», «графіксація», «кодографіксація», «графічна гра», «графо-орфографічні елементи», «графічна образність». Відомий лінгвіст D. Crystal уперше використав такі англомовні терміни на позначення сучасних засобів і процесів: “graphemic symbolism”, “graphitic contradictions”, “graphological freedom”, “graphological distinctiveness”, “graphitic distinctiveness” [10].

Будучи свідками та новаторами низки нових тенденцій, із впевненістю можна

стверджувати, що досконалість немає меж. ХХІ століття принесло нечувані зміни не тільки у спектр графічних засобів, а й досить неочікувано змінило їх функціональне навантаження. Це дозволило мовознавцям радикально змінити свою точку зору щодо лінгвістичної спрямованості та значущості графічних засобів, їх безпосереднього взаємозв'язку з текстом..

Висновки та перспективи подальших досліджень. Графічна гра є важливим складником графічної лінгвістики [8]. Типологія графічної гри потребує певних уточнень, як і номінація більшості процесів. На нашу думку, спектр англійської лінгвальної гри може бути розширений завдяки графонам та амбіграмам.

Прийоми лінгвальної гри не є універсальними для усіх мов, частина з них – специфічна і притаманна лише конкретній мові, а інша частина перебуває у процесі становлення та розвитку. Йдеться про паренсесис, квотацію, дефіксацію, інфографіку, графон, графодериват та ін. Крім того, низку термінів слід розглядати не лише як складову графічної лінгвістики, але й як важливу частину лінгвістики тексту, мультимодального дискурсу, візуальної лінгвістики, медіа-лінгвістики та паралінгвістики. Усі ці галузі взаємопов'язані, однак мають свою специфіку. Не можна також стверджувати, що усі охарактеризовані вище типи гри характерні для усіх дискурсів без винятку.

У цій розвідці ми виокремили кілька окремих груп невербальних засобів. Серед них – *сегментація тексту та інші графічні ефекти; шрифт та колір; непіктографічні та нефотографічні текстові елементи; іконічні мовні елементи (зображення); інші невербальні засоби.* Запропонована таксономія паралінгвальних одиниць у подальших розвідках може бути уточнена та розширена завдяки появі нових елементів. Проте означена типологія дозволяє сформувати орієнтовне уявлення про те, які саме засоби, що використовують на сторінках електронних та паперових видань, відіграють провідну роль під час спілкування. Вона також уможлиблює проведення подальших розвідок, спрямованих на з'ясування прагматичного потенціалу невербальних засобів, визначення їх істинної семантики, можливих способів сполучуваності та функціонального навантаження в межах одного тексту.

Джерела та література

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолированных текстов) : учеб. пособие [для студ. фак. иностр. яз. вузов] / Е. Е. Анисимова. – М. : Изд. центр «Академия», 2003. – 128 с.
2. Анохіна Т. О. Семантизація категорії мовчання в англійському художньому дискурсі : монографія / Т. О. Анохіна. – Вінниця : Нова Кн., 2008. – 160 с.
3. Дзякович Е. В. Возможности пунктуации и параграфемии в современной печатной рекламе / Е. В. Дзякович // Словарь и культура русской речи : к 100-летию со дня рождения С. И. Ожегова. – М. : Индрик, 2001. – С. 121–126.
4. Елина Е. А. Семиотика рекламы : учеб. пособие / Е. А. Елина. – М. : Дашков и К., 2009. – 136 с.
5. Ильцова С. В. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы / С. В. Ильцова, Л. П. Амири. – М. : Флинта, 2009. – 296 с.
6. Макарук Л. Л. Засоби та прийоми лінгвальної гри в сучасній англійській мові / Л. Л. Макарук // Наукові записки. Сер. «Філологічні науки» / відп. ред. проф. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – Кн. 1. – С. 142–148.
7. Макарук Л. Л. Про нові парадигми лінгвістичних досліджень / Л. Л. Макарук // Мова в професійному вимірі: комунікативно-культурний аспект : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції : в 2 ч. Ч. I. – Х. : НУЦЗУ, 2014. – С. 191–192.
8. Макарук Л. Л. Термінологічний апарат сучасної графічної лінгвістики / Л. Л. Макарук // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 50, ч. 2. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. – С. 20–28.
9. Макарук Л. Л. Таксономія паралінгвальних засобів комунікації / Л. Л. Макарук // Людина. Комп'ютер. Комунікація: зб. наук. пр. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2015. – С. 126–127.
10. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language [Paperback] / D. Crystal. – [2 edition]. – Cambridge University Press, 2003. – 506 p.
11. Leeuwen van T. Towards a Semiotics of Typography / T. van Leeuwen // International Design Journal + Document Design. – John Benjamins Publishing Company. – 2006. – № 14 (2). – P. 139–155.

References

1. Anisimova, E. E. 2003. *Lingvistika Teksta i Mezhdokulturnaia Kommunikatsiia* (na Materiale Kreoliiovannykh Tekstov). Moskva : Akadeniia.
2. Anokhina, T. O. 2008. *Semantyzatsiia Katehorii Movchannia v Anhliiskomu Khudozhniomy Diskursi*. Vinnytsia: Nova knyha.
3. Dziakovych, E. V. 2001. "Vozmozhnosti Punktuatsyi i Paragrafiemiki v Sovremennoi Pechatnoi Reklame". *Slovar i kultura russkoi rechi*, 121–126. Moskva: Indrik.
4. Yelina, E. A. 2009. *Semiotika Reklamy*. Moskva: Dashkov i K.
5. Iliasova, S. V., and Amiri, L. P. 2009. *Yazykovaia Igra v Kommunikativnom Prostranstve SMI i Reklamy*. Moskva: Flinta.
6. Makaruk, Larysa. 2014. "Zasoby ta Pryiomy Linhvalnoi Hry v Suchsni Ayhliiskii Movi". In *Naukovi Zapysky. Kniha 1*, edited by H. V. Samoilenko, 142–148. Nizhyn: NDU Imeni M. Hoholia.
7. Makaruk, Larysa. 2014. *Pro Novi Paradyhmy Linhvistychnykh Doslidzhen*". *Mova v Profesiinomy Vymiri: Komunikatyvno-Kulturnyi Aspekt 1*: 191–192. Kharkiv: NUTSZU.
8. Makaruk, Larysa. 2014. "Terminolohichni Aparat Suchasnoi Hrafichnoi Linhvistryky". *Movni i Kontseptualni Kartyny Svitu 50* (2): 20–28. Kyiv: VPTS "Kyivskiy Universytet".
9. Makaruk, Larysa. 2015. "Taksonomiia Paralinhvalnykh Zasobiv Komunikatsii". *Liudyna. Komputer. Komunikatsiia*, 126–127. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi Politekhniky.
10. Crystal, D. 2003. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language [Paperback]*. Cambridge University Press.
11. Leeuwen, van T. 2006. "Towards a Semiotics of Typography". *International Design Journal + Document Design* 14 (2): 139–155. John Benjamins Publishing Company.

Макарук Лариса. Синтез вербальних та невербальних засобів у сучасній англомовній комунікації.

Проаналізовані невербальні засоби, описані їх особливості та функціонування. Відслідковується взаємозв'язок і взаємозалежність декількох знаків в межах одного тексту. Визначені особливості вербальних і невербальних компонентів комунікації як складових різних знакових систем. Звернуто увагу на те, що відмінною рисою сучасної англоязычної письмової комунікації є симбіоз неоднорідних семиотических ресурсів, належних до декількох знакових систем. Проаналізована графічна гра як неотъемлемий компонент графічної лінгвістики. Описано категорійно-понятійний апарат, який стосується графічної гри. Охарактеризовано ключові засоби і прийоми графічної гри, які становлять значущу частину її спектра. Охарактеризовано терміни, що становлять основу термінологічного апарату графічної лінгвістики. Зроблено диференціацію невербальних засобів на основі загальних ознак. Визначено декілька груп невербальних засобів, які є частиною графічної лінгвістики. Представлено перспективні напрями подальших досліджень, приймаючи до уваги останні тенденції соціума, спрямовані на задоволення його комунікативних потреб.

Ключові слова: вербальні і невербальні засоби, мультимодальність, семиотическі ресурси, паралінгвістическі компоненти, письмова мова.

Makaruk Larysa. Synthesis of Verbal and Non-Verbal Devices in English Communication. In this article different types of non-verbal signs have been analyzed. The peculiarities and the functioning of these signs have been described. The interdependence and interconnection of verbal and non-verbal components of communication have been analyzed. The distinct features of verbal and non-verbal means of communication as constituent parts of different sign systems have been identified. Attention is directed to the fact that a distinct feature of modern English written communication is the symbiosis of multiple semiotic resources which belong to several different sign systems. Graphic play has been analyzed as a part of graphic linguistics. Extensive attention has been focused on the terminology that is connected with graphic linguistics, and the means and types of graphic play which are an integral part of the process have been defined. Attention has been devoted to its origin, and to the development and usage of its terminology. Non-verbal devices have been divided into several groups taking into account their common features. Prospective avenues for further investigations have been suggested, with particular attention given to the most recent patterns in modern society which involve the satisfaction of their communicative requirements.

Key words: verbal and non-verbal means, multimodality, semiotic resources, paralinguistic components, written communication.